

Dunja Dobaja

SUŠA V SLOVENIJI V OBDOBJU MED OBEMA VOJNAMA 1919-1940

UVOD

S pojmom suša označujemo le tiste nepredvidljive naravne dogodke, ko pride do takšnega negativnega odstopanja od normalne količine in razporeditve padavin, da te ne zadoščajo več za uspevanje naravnega in kulturnega rastja ter za normalen potek površinskega in podzemeljskega odtekanja vode,* posledica česar so motnje v delovanju človeške družbe in škoda.¹ A suša je kompleksen pojav, ki ga ni moč opredeliti samo z eno definicijo, temveč obstaja več različnih pogledov na sušo in s tem tudi več definicij suše in več vrst suše.²

V Sloveniji je njeno dožemanje prisotno predvsem v kontekstu kmetijske suše, ki je opredeljena kot obdobje, ko zaradi pomanjkanja vode pride do propadanja gospodarskih rastlin. Vplivi na rastline pa so zelo različni. Zahteve rastlin po vodi so odvisne tudi od prevladujočih vremenskih pogojev, bioloških značilnosti posamezne rastline, stopnje rasti, v kateri se nahaja, ter od fizikalnih in bioloških lastnosti tal.³

* Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa št. P6-0280 *Ekonomska, socialna in okoljska zgodovina*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

1 Natek, O problematiki suše, 84.

2 Brenčič, Kaj je suša.

3 Prav tam, 33.

V obdobju med obema vojnama je bila suša razumljena kot izjemen in nenapovedljiv naravni dogodek, ki je povzročil škodo predvsem v kmetijstvu, ni bila pa obravnavana v kontekstu sistematičnega proučevanja pojava kot temelj za sprejetje ustreznih oblik boja proti njenim škodljivim posledicam.

Prispevek obravnava kmetijsko sušo v obdobju med obema vojnama. Na podlagi arhivskega gradiva predstavi tri leta, ki jih je prizadela suša, in sicer leto 1921, 1930/1931 in 1938. Ta leta sem vzela v obravnavo zaradi kvantitete arhivskega gradiva, čeprav so bile suše gotovo prisotne tudi v drugih letih, kot na primer v 1927, ko se je ljubljanska oblast soočala z njo in organizirala podporno akcijo za pomoč prizadetim krajem.⁴ Leto 1931 pa obravnavam tudi zato, ker je bilo v znamenju začetka gospodarske krize (pri nas). Za lajšanje stiske zaradi suše in že tako težkih gospodarskih razmer je Ljubljanski oblastni odbor Rdečega križa organiziral nabiralno akcijo za pomoč pasivnim krajem. Prispevek osvetli omenjeno socialno akcijo in njen učinek.

Suši so bila izpostavljena predvsem tri območja, in sicer srez Črnomelj (Bela krajina), srez Lendava in srez Murska Sobota, kar seveda ne pomeni, da drugih delov Slovenije ni prizadela suša. Arhivsko gradivo to potrjuje.

Po podatkih Krajevnega leksikona Dravske banovine je bilo podnebje v Beli krajini milo, kar pomeni, da so bile zime zmerne, poletja pa precej vroča.⁵ Padavin za rastje sicer ni primanjkovalo, niso pa padle vedno ob pravem času. To je veljalo zlasti poleti, pogosto tudi spomladi, kar je bil vzrok pogostih suš.⁶

Podnebne razmere v srezu Lendava so bile podobne kot drugod v Panonski nižini. Med letnimi časi so bile velike toplotne razlike, kar pomeni vroča poletja in mrzle zime. Padavin je bilo malo, letno samo 600–800 mm.⁷ Poleti pogosto daljši čas ni bilo dežja, posledica česar je bila suša. Zaradi ravninskega značaja sreza so bili pogosti vetrovi. Ravnino je pokrival prod ali peščena ilovica, ki slabo zadržujeta vodo. Vsi ti momenti so bili ugodni za pojav suše.⁸

Podobne podnebne razmere so bile v srezu Murska Sobota. Ob daljši odsotnosti padavin je poleti hitro nastopila suša iz podobnih razlogov kot v lendavskem srezu.⁹

Posledice suše v kmetijstvu so se, sodeč po uporabljenem arhivskem gradivu, reševale parcialno ob opozarjanju predstavnikov posameznih srezov v oblastni skupščini in nato banskem svetu o nujnosti pomoči.

4 Natlačen, Oblastne samouprave, 351. Leto 1927 navajam zato, ker sem o suši v tem letu dobila podatek v literaturi, za druga leta pa ne (op. av.).

5 Srez Črnomelj, 118.

6 Prav tam.

7 Prav tam, 299.

8 Prav tam.

9 Prav tam, 452.

Pogled nazaj ponuja podobne razmere. Poglejmo primer. Spodnjo Štajersko je v letu 1909 prizadela suša, posledica česar je bilo veliko pomanjkanje krme za živino. Poslanci Slovenske kmečke zveze so v državnem in v deželnem zboru opozarjali na posledice suše v kmetijstvu ter zahtevali od vlade finančno pomoč za nakup krme, travnih semen in solnih odpadkov.¹⁰ Tudi vsa spodnještajerska glavarstva so obvestila namestništvo v Gradcu, da v njihovih okrajih primanjkuje krme, ki je bila nujna za prezimljenje živine.¹¹

Zaradi omenjenih razmer je pričelo kmečko prebivalstvo prodajati živino, cena katere je padala. Nekateri živinorejci so izkoristili visoko ceno sena zaradi suše in ga pričeli prodajati. Poslanci Slovenske kmečke zveze v državnem in deželnem zboru so tovrstna dejanja obsodili in jih razumeli kot veliko oviro v svojih prizadevanjih za pomoč krajem, ki jih je prizadela suša: *»Naj pomislijo, da politični uradi zvedo za vse to in potem je težko spraviti poslancem seno v kraje, kjer se prodaja.«*¹²

Tudi v obdobju med obema vojnama je bila Slovenija pretežno agrarna družba, saj je polovico nacionalnega dohodka še vedno prispevalo kmetijstvo. S kmetijstvom se je preživljalo 60 % prebivalstva.¹³ Razdrobljena zemljiška struktura je bila tisti temelj, ki je določal rezultate kmečkega dela, strukturo kmečke ekonomije in življenjsko raven na podeželju.¹⁴

OBDOBJE MED OBEMA VOJNAMA

KMETIJSTVO

V letu 1921 je v Sloveniji živel 1.065.000 ljudi, od katerih sta se s kmetijstvom preživljali dve tretjini.¹⁵ Do leta 1931 je sicer prebivalstvo narastlo za skoraj 8 %, na dohodek od kmetijstva pa je bilo še vedno vezanih dobrih 60 % prebivalstva. Po deležu kmečkega prebivalstva so prednjačili štajerski, belokranjski in prekmurski okraji.¹⁶

Glede na gostoto kmečkega prebivalstva je bila Slovenija agrarno prenaseljena. Na kvadratnem kilometru obdelovalne površine je živel približno 190 kmečkih prebivalcev, kar je bilo več kot v celotni jugoslovanski državi. V Jugoslaviji je

10 *Slovenski gospodar*, 23. 9. 1909, 1, Slovenska kmečka zveza. Zaradi suše.

11 Prav tam.

12 *Slovenski gospodar*, 16. 7. 1908, 1, Suša in živinoreja.

13 Lazarevič, *Delo in zemlja*, 20.

14 Prav tam, 25.

15 Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, 73.

16 Prav tam.

namreč na kvadratnem kilometru živelo približno 144 kmečkih prebivalcev.¹⁷ V Sloveniji so bili najbolj gosto naseljeni tisti okraji, ki so imeli najvišji delež kmečkega prebivalstva, to sta bila oba prekmurska okraja, ljutomerski, ptujski, šmarski, celjski, brežiški, krški in okraj Maribor – levi breg. V ostalih okrajih je bila gostota prebivalstva nižja, upoštevajoč celotno kmetijsko zemljo. Ta nižji odstotek je šel na račun velikega obsega pašnikov.¹⁸

Tretji moment, ki je v veliki meri določal uspešnost kmetijske proizvodnje, je bila posestna struktura. V Sloveniji so prevladovala majhne kmetije, kar pomeni, da je bilo skoraj 60 % takih kmetij, ki niso bile večje od 5 ha.¹⁹

Najpomembnejša panoga slovenskega kmetijstva je bila živinoreja, in sicer so sodile v ta okvir predvsem govedoreja, svinjereja, perutninarstvo in konjereja. Po koncu prve svetovne vojne so se dotedanja zanesljiva tržišča (Češka, Spodnja Avstrija) slovenskemu kmetu zaprla, kar je bilo pereče predvsem v času gospodarske krize in v letih po njej, in sicer zaradi protekcionistične politike sosednjih držav. Zaradi ustavljenega izvoza in velikega padca cen se je zmanjšal delež živine.²⁰

V obdobju konjunktore so kmetje prodajali živino in mleko, kar jim je omogočilo nakup krmil in pridelovanje krmilnih rastlin. Gospodarska kriza je kmete prisilila k opuščanju živinoreje in vrnitvi k drugim poljskim kulturam, da so zmanjšali odvisnost od živinorejskega trga.²¹ V obdobju gospodarskega okrevanja so se kmetje vrnili k živinoreji in bili deležni kakovostnega dviga živine kot posledice pospeševalnega dela oblasti, ki je izhajala iz stališča, da je glede na pridelane količine krme število govedi še vedno previsoko. Spričo tega bi povečali pridelavo krmilnih rastlin in izboljšali kvaliteto živali. Kmetijsko pospeševalna služba je bila uspešna ter je dvignila raven produkcije v slovenskem kmetijstvu, ki je prednjačilo v jugoslovanskem prostoru, v evropskem kontekstu pa je zaostajalo in kazalo slabše rezultate.²²

Slovenija je po koncu prve svetovne vojne postala del novega jugoslovanskega nacionalnega ekonomskega prostora, v katerem so se spremenile relativne cene v škodo kmetijstva. Posledica tega je bila znižanje relativne kupne moči kmečkega prebivalstva. V kmetijstvu so tako občutili krizne razmere že v dvajsetih letih.²³

V novem gospodarskem prostoru je bila vloga koruze veliko večja kot prej, kar je določalo makro razmerja med posameznimi kulturami in cenovna gibanja na

17 Prav tam.

18 Prav tam, 75.

19 Prav tam, 76.

20 Prav tam, 81.

21 Prav tam, 82.

22 Prav tam, 82-83.

23 Lazarevič, *Delo in zemlja*, 162.

notranjem trgu.²⁴ Sestavni del jugoslovanske države so namreč postala tudi območja Panonske nižine. Razmerja cen so določali pridelovalci s panonskih ravnin. Koruza in pšenica sta postali najpomembnejša poljščina, skupna jugoslovanska država pa eden največjih proizvajalcev in izvoznikov koruze v Evropi.²⁵ Slovenska donosnost koruze je bila glede na državno povprečje nižja, v primerjavi z drugimi jugoslovanskimi območji pa so bili slovenski kmetje visoko produktivni pri pridelovanju koruze.²⁶

Medtem ko sta se pšenica in rž uporabljala za hrano prebivalstva, se je velik del pridelane koruze uporabil za krmo.²⁷ Četrta vrsta žita, ki je bila v Sloveniji zelo priljubljena, je bila ajda, ki je občutljiva rastlina. Poleg toče, ki ajdo popolnoma uniči, ji močno škoduje tudi suša. Setev ajde pa sodi prav v čas največje vročine v letu (v drugo polovico julija). Pogostokrat je ajda več let zaporedoma slabo obrodila in ni vrnila kmetu niti semena.²⁸ Površine z ajdo so se močno zmanjšale že med prvo svetovno vojno, in sicer za približno 40 %.²⁹ Po vojni se je ta trend nadaljeval. Zaradi spremenjenih relativnih cen kmetijskih pridelkov v primerjavi z industrijskimi so kmetje opuščali slabo donosne kulture, tako tudi ajdo.³⁰

Poleg kruha se je v Sloveniji pojedlo največ krompirja. Bil je glavna prehrana prebivalstva. Kmetje so ga pridelali več, kot so ga porabili, zato je bil pomemben vir dohodka.³¹

»BOG NE DEJ NIKOLI VEČ TAKO KRITIČNEGA LETA«³²

S temi besedami je župan občine Stari trg Škrbec zaključil poročilo okrajnemu glavarstvu v Logatcu o škodi, ki jo je v letu 1921 v občini povzročila suša. Poročilo je sestavil na podlagi uradne okrožnice z dne 31. oktobra 1921³³ o obsegu škode na poljskih pridelkih zaradi izredne suše v tem letu.³⁴

Okrajno glavarstvo Logatec sicer ni sodilo med tiste dele Slovenije, kjer je bila suša pogost naravni pojav, leto 1921 pa je bilo v znamenju »izvanredne« suše.³⁵ Slednje so ugotavljali tudi strokovnjaki. Leto 1921 je veljalo v Sloveniji za izredno suho.³⁶ Okrajno glavarstvo Logatec oziroma njegove posamezne občine služijo kot primer soočanja s posledicami suše v letu 1921.

24 Prav tam.

25 Prav tam.

26 Prav tam, 164–65.

27 Jovan, Glavne produktivne sile, 490.

28 Prav tam, 491.

29 Lazarević, *Delo in zemlja*, 166.

30 Prav tam.

31 Jovan, Glavne produktivne sile, 495.

32 SI AS 134, t. e. 415, Pismo župana občine Stari trg Okrajnemu glavarstvu v Logatcu, 8. 11. 1921.

33 V drugih virih je datum okrožnice 21. oktober 1921, tako da gre v tem viru verjetno za napako (op. av.).

34 SI AS 134, t. e. 415, Pismo župana občine Stari trg Okrajnemu glavarstvu v Logatcu, 8. 11. 1921.

35 Prav tam.

36 Reya, Padavine na Slovenskem, 32.

V občini Stari trg je suša, ki je trajala od konca junija pa do oktobra, osiromašila večino poljskih pridelkov. Večina jih ni povrnila niti semen. Zlasti so bili prizadeti tisti, ki so imeli zemljišče v zakupu. Zakupnino so morali plačati kljub slabi letini.³⁷

Če je prva košnja spomladi še nekoliko obetala, o drugi košnji (otavi) ni bilo moč govoriti, saj je »od suše zgorelo vse«. ³⁸ Pomanjkanje sena in slame je marsikaterega živinorejca prisililo k zmanjševanju živine bodisi s prodajo ali predčasnim zakolom. Tisti najrevnejši kmetje, ki niso imeli svoje živine, so bili prizadeti tudi zaradi višje cene topljene svinjske masti, ki je bila sestavni del priprave (tudi) skromnih jedi.

Župan občine Stari trg je opozoril tudi na pomanjkanje pitne vode v času suše. Vaščani posameznih vasi so po vodo zase in za živino odhajali tudi v več ur hoda oddaljene kraje. Revni kočarji, ki niso imeli lastne vprežne živine, so vodo nosili. Župan je pozval k nujnosti izgradnje vodovoda.³⁹

Županstvo občine Begunje pri Cerknici je v skladu z okrožnico okrajnega glavarstva v Logatcu iz 21. oktobra 1921 prav tako poročalo o precejšnji škodi zaradi suše.⁴⁰ Zlasti je primanjkovalo krme, posebno otave. Pridelek žita, krompirja in sočivja je bil slab. Ajde ni bilo nič. Zelja in repe je bilo zelo malo. Župan Otoničar je občino priporočal za državno pomoč.⁴¹ Nujnost krme za živino je izpostavil tudi župan občine Žiri in videl pomoč za občino predvsem v nabavi umetnih krmil (otrobov, preše) po znižani ceni.⁴²

Župan občine Cerknica Matija Obreza je opozoril na škodo, ki jo je spomladi v hribovskih vaseh povzročila slana, v nižinah pa od konca junija dalje suša. Zlasti je škodovala fižolu, krompirju, zelju in korenju.⁴³ Župan je opozoril na zanimiv moment. Občina je namreč spomladi vložila dve prošnji za pokritje škode, nastale zaradi slane, in sicer za semena in za odpis davkov. Ocenitev škode je občina seveda plačala. Glede na to, da do konca oktobra ni prejela odgovora, se je župan Obreza odločil, da županstvo vloge za pokritje škode zaradi suše v tistem trenutku ne bo vložilo. V primeru, da bi bile sosednje občine deležne pomoči zaradi suše, pa bi se k temu pridružila tudi občina Cerknica.⁴⁴

Posledica suše ni bila le slaba letina, ampak tudi požari, ki jih zaradi pomanjkanja vode ni bilo mogoče pravočasno pogasiti. V vasi Dane pri Cerkniškem jezeru je na primer požar uničil 20 hiš. Domačinom je uspelo rešiti živino, ostalo jim je pogorelo.⁴⁵

37 SI AS 134, t. e. 415, Pismo župana občine Stari trg Okrajnemu glavarstvu v Logatcu, 8. 11. 1921.

38 Prav tam.

39 Prav tam.

40 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Begunje pri Cerknici, 30. 10. 1921.

41 Prav tam.

42 SI AS 134, t. e. 415, Gerentstvo občine Žiri, 3. 11. 1921.

43 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Cerknice, 28. 10. 1921.

44 Prav tam.

45 Slovenski gospodar, 14. 7. 1921, 4, Tedenske novice.

Tudi županstvo občine Bloke je letino označilo za slabo in opozorilo na to, da bo kmečko prebivalstvo odvisno od nakupa živil iz drugih krajev.⁴⁶ Junija je obetaven pridelek ogrozila slana, zlasti ajdo, ki je takrat ravno vzknila. Suša je sicer povzročila dodatno škodo na poljskih pridelkih, ne pa živinski krmi, saj je bilo vreme ugodno za sušenje sena na travnikih. Županstvo se je priporočilo za državno pomoč, predvsem za revnejše prebivalstvo.⁴⁷ Župan občine Sv. Vid nad Cerknico Ponikvar je tudi opozoril na moment večje prizadetosti malih kmetov zaradi suše, ki niso sejali žita, ampak le krompir in okopavine, ki pa jih je suša uničila. Zaradi tega je v dopisu okrajnemu glavarstvu v Logatcu poudaril nujnost državne pomožne akcije in možnost nakupa koruze po znižani ceni, saj je slednji spriču suše cena zelo zrastle. Za male kmete je bila cena koruze v tistem trenutku previsoka.⁴⁸

Vse občine okrajnega glavarstva v Logatcu niso trpele posledic zaradi suše oziroma so županstva ocenila, da škoda ni primerljiva z občinami, ki so dejansko potrebovale državno pomoč. V ta okvir so sodile občina Rovte,⁴⁹ občina Gorenji Logatec⁵⁰ in občina Dolenji Logatec.⁵¹

Iz arhivskega gradiva ni moč razbrati, v kolikšni meri se je pomoč občinam, prizadetim zaradi suše, dejansko izvedla. Upoštevajoč zapis župana občine Cerknica,⁵² so občine poskrbele za oceno škode ne samo zaradi suše, ampak tudi zaradi drugih naravnih nesreč (slane, toče), in vložile prošnje za pomoč na sresko načelstvo. Cenitev škode je bila plačljiva in je občino še dodatno finančno obremenila, zato so občine premislile, za katero naravno ujmo bodo vložile prošnjo za pomoč, torej kje je možnost pozitivne rešitve prošnje večja. Oddana prošnja za pomoč namreč ni bila zagotovilo za prejetje pomoči v obliki nakupa na primer koruze po znižani ceni, semen, odpisa davkov ipd.:

Za škodo po slani, kakor omenjeno, sta vloženi že dve prošnji spomladi, ena za semena, ena za odpis davkov in ni še nobena rešena. Ta cenitev je občino stala 700 K. Glede škode po suši se prošnja ni napravila, ker si županstvo samo od sebe ne upa v take reči, ki so s stroški gotovo združene, uspeh pa morda niti teh ne pokrije, spuščati.⁵³

Iz arhivskih virov je razvidno, da so se župani občin, ki jih je prizadela suša (ali druga naravna nesreča), z dopisi obračali na okrajna glavarstva oziroma sreska

46 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Bloke, 27. 10. 1921.

47 Prav tam.

48 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Sv. Vid, 29. 10. 1921.

49 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Rovte, 25. 10. 1921.

50 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo občine Gorenji Logatec, 5. 11. 1921.

51 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Dolenji Logatec, 30. 10. 1921.

52 SI AS 134, t. e. 415, Županstvo Cerknica, 28. 10. 1921.

53 Prav tam.

načelstva.⁵⁴ V dopisih so predstavili obsežnost škode in pozivali k nujnosti (če so tako ocenili) državne pomožne akcije. Kot rečeno, nisem našla virov, ki bi pokazali praktično izvajanje pomoči po občinah, lahko pa sklepam, da so bile v prvi vrsti občine tiste, ki so na lokalnem nivoju nudile pomoč svojim zaradi naravnih nesreč prizadetim občanom. Redke občine so to v celoti zmogle, zato je bila verjetno glavnina pomoči omejena na samopomoč prizadetih posameznikov, ki so svoje nezadovoljstvo pogosto tudi javno izražali. Tako so na primer viničarji in bajtarji iz Haloz pozivali k državni pomoči, saj jim je suša uničila koruzo, fižol in zelje. Trpeli so lakoto in bedo. Tisti, ki so premogli kravo, so jo morali zaradi pomanjkanja krme prodati ali zaklati.⁵⁵ Izražali so razočaranje nad osrednjo vlado, samostojnim ministrom Ivanom Puceljom, ki »*skrbi samo za mesarje*«,⁵⁶ in poslancem Vekoslavom Kukovcem, liberalnim politikom, ki naj bi »*skrbel za »veriznike*«. Upanje so polagali le v poslance Slovenske ljudske stranke (SLS).⁵⁸ SLS je obvladovala katoliški tabor in združevala večino slovenskega kmečkega prebivalstva. Osredotočala se je predvsem na socialnogospodarska vprašanja in si prizadevala za socialno pravično urejeno državo. Zahtevala je tudi izvedbo agrarne reforme.⁵⁹

Občine, ki so utrpele škodo zaradi suše, so se sklicevale na državno pomoč in se povečini počutile spregledane glede njene dodelitve. Pri tem je treba razumeti, da gre za čas, ko apriorna pomoč države ni bila v njenem konceptu, kar seveda ne pomeni odsotnost državne pomoči, ampak le prisotnost večje samoodgovornosti. Proračunske državne rezerve in proračunske rezerve na nižjih nivojih (oblasti in kasneje banovine) so bile skromne in omejene na osnovne izdatke, medtem ko so bili nepredvideni dogodki malo upoštevani. Največje breme finančne pomoči je bilo zato na nivoju lokalnih skupnosti, ki pa so se, kot rečeno, večinoma soočale s pomanjkanjem finančnih sredstev in niso mogle v potrebnem obsegu pomagati kmetom, ki so jih prizadele naravne ujme.

Kmetje niso bili povsem brez usmeritev glede soočanja s posledicami suše. V strokovnih glasilih so bili deležni nasvetov, kako nadomestiti pomanjkanje krme za živino. Cena živinske krme je zaradi suše izredno porastla, cena živine je po

54 Zakon o občni upravi iz leta 1922 je ponovno uvedel sreze/sreska poglavarstva. Pred letom 1922 so bila namreč okrajna glavarstva. Zakon je vse posle splošne uprave na prvi stopnji združil v uradu sreskega poglavarja, razen tistih, ki so bili s posebnimi predpisi naloženi drugim oblastem. Sreski poglavarji so svoje naloge opravljali samostojno ter bili osebno odgovorni zanje. – Žontar, Splošna okrajna uprava, 136.

55 *Slovenski gospodar*, 6. 10. 1921, 2, Koruza za viničarje.

56 Prav tam. Ivan Pucelj (1877–1945) je bil najvidnejši politik Samostojne kmetijske stranke (SKS). V letih 1921–1922 je bil minister za kmetijstvo. V: Perovšek, Organizacijsko-politična slika, 65. V mladosti se je izučil mesarske obrti. – Pucelj, Ivan.

57 *Slovenski gospodar*, 6. 10. 1921, 2, Koruza za viničarje. Vekoslav Kukovec (1876–1951) je bil v letih 1919–1922 predsednik slovenskega dela vsedržavne Jugoslovanske demokratske stranke. V letih 1920–1921 je bil v treh vladah minister za socialno politiko ter trgovino in industrijo. – Perovšek, Pium desiderium, 79.

58 *Slovenski gospodar*, 6. 10. 1921, 2, Koruza za viničarje.

59 Perovšek, Katoliški tabor, 227.

drugi strani padla. Strokovnjaki so kmetovalcem priporočili uporabo listja dreves za krmo in pri tem natančno navedli drevesa (na primer listje jesena, ki je bilo lahko prebavljivo in primeren nadomestek krme za govedo, koze, ovce, konje in svinje), ki so bila primerna v tem smislu, in način priprave takšnega nadomestka krme. Kot dober in primeren nadomestek krme za govedo in konje so bili tudi zmleti koruzni storži, ki so imeli za petino večjo hranilno vrednost kot slama.⁶⁰

V letu 1921 je bila košnja mrve in otave v vseh delih Slovenije zelo slaba. Cena sena je dosegla vrto glave višine, kar je kmetovalcem preprečevalo nakup sena in detelje. Strokovnjaki so kmetovalcem svetovali pašo živine do pozne jeseni. S tem bi kmetje prihranili seno in deteljo za zimo in zgodnjo pomlad.⁶¹ Slednje ni bila rešitev za vsakega živinorejca. Mnogi so bili namreč prisiljeni prodati živino, saj je niso bili sposobni prehraniti čez zimo.⁶² Živino so prodajali pod ceno, zato je bil temu primeren tudi zaslužek kmeta: »Ničesar drugega nego plačilo za njegovo delo.«⁶³

Soočanje s posledicami suše v letu 1921 je bilo povod za kritike odgovornih deležnikov za njihovo neangažiranost pri pomoči kmetovalcem. Kmetijska družba je namreč opozarjala na neupoštevanje njenih opozoril o nujnosti pomožne akcije, ki bi ublažila posledice suše. Spričo tega naj bi bili kmetje odvisni predvsem sami od sebe in svoje iznajdljivosti.⁶⁴

Suša pa je imela tudi pozitivne učinke, in sicer za vinogradnike. V letu 1921 so pričakovali kakovostno vino: »Najstarejši ljudje ne pomnijo take suše. Kdor je rano bral, si je naredil veliko škodo, ker je grozdje zdravo, ne gnili in ker še je tudi listje, v katerem se dela sladkor, zeleno in zdravo. Kdor količkaj more, naj ne bere pred 10. oktobrom. Letošnje vino se še bo iskalo!«⁶⁵

GOSPODARSKA KRIZA IN SUŠA

Osnovna usmeritev jugoslovanske finančne politike v drugi polovici dvajsetih let je bila stabilizacija dinarja. Proračunski izdatki so se ustalili, vzporedno so rasli tudi državni dohodki. Državna blagajna je beležila občuten presežek proračunskih dohodkov nad izdatki, kar je doseglo vrh v proračunskem letu 1929/30.⁶⁶ Struktura proračunskih dohodkov se v tem obdobju ni spreminjala, kar pomeni, da so dve tretjini sredstev zbrali z obdavčenjem, eno tretjino proračuna pa so zagotavljali dohodki državnih podjetij in monopolov.⁶⁷

60 Belle, Listje drevja kot krma za živino, 163.

61 Prijatelj, Živinorejci, varčujte s krmo!, 172.

62 Kmetovalec, 15. 10. 1921, 181, Poskrbite za prihodnjeletni zadosten pridelek krme že sedaj!

63 Kmetovalec, 15. 10. 1921, 183, Silni udarec za naše kmetijstvo in kako ga omiliti.

64 Prav tam, 182.

65 Slovenski gospodar, 6. 10. 1921, 3, Gospodarstvo.

66 Lazarevič, Kmečki dolgovi, 39.

67 Prav tam.

Finančna politika je bila nadaljevanje smernic, ki jih je v prvi polovici dvajsetih let začrtal finančni minister Milan Stojadinović. To je uravnoteženje proračuna s povečanjem fiskalnih bremen in s tem pokritje vedno večjih državnih izdatkov.⁶⁸

Položaj kmetijskih dejavnosti se je slabšal zaradi padanja cen, in sicer so k temu pripomogle domače in mednarodne razmere. K domačim razmeram prištevamo restriktivno monetarno politiko, ki je povzročila deflacijo v državi. Vladna deflacijska politika je povzročila na podeželju upadanje kupne moči kmečkega prebivalstva.⁶⁹

Na svetovnem tržišču je ceno agrarnih pridelkov zniževala hiperprodukcija. Padec svetovnih cen je pomenil v Jugoslaviji zniževanje odkupnih cen zaradi nizkih izvoznih cen.⁷⁰

Gospodarska kriza se je v Jugoslaviji manifestirala enako kot v drugih državah, a s časovnim zamikom. Medtem ko je leto 1930 prineslo občuten padec kmetijskih cen, je bila v drugih gospodarskih sektorjih še do sredine leta 1931 prisotna konjunktura.⁷¹

Navedeno ugodne razmere so vladne in finančne kroge v Jugoslaviji spodbudile k odločitvi o dokončni zakonski stabilizaciji dinarja. To je pomenilo postaviti dinar na zlato podlago in zakonsko predpisati vrednost dinarja glede na zlato. Ta odločitev je vodila v katastrofalno leto 1931.⁷² Glavne uvoznice jugoslovanskega blaga (Češkoslovaška, Avstrija, Italija in Nemčija) so pričele zapirati svoje meje. Jugoslovanski izvoz je drastično padel in je v letu 1932 predstavljal samo še 39 % vrednosti izvoza iz leta 1926. Posledica tega je bila huda kriza v izvoznih gospodarskih panogah, kot je to bilo tudi kmetijstvo.⁷³ Vzporedno s padanjem cen kmetijskih produktov je padal tudi dohodek v kmetijstvu. Kmetijske cene so padale hitreje kot industrijske, kar je pomenilo, da je bilo treba za isto industrijsko dobrino prodati vedno več kmetijskih produktov.⁷⁴ Kupna moč je padala, posledično pa tudi povpraševanje in potrošnja. Bremena dolžnikov so se povečala, saj so morali kmetje za isto vsoto dolga prodati več pridelka, kar pa jim je onemogočalo zmanjšano povpraševanje.

Gospodarska kriza je torej povzročila v kmetijstvu zlom izvozne trgovine s kmetijskimi pridelki, padec cen kmetijskih pridelkov in padec kupne moči kmečkega prebivalstva.

Kmetijstvo v letu 1930 ni občutilo samo padanja cen kmetijskih proizvodov, ampak tudi naravno ujmo, sušo. Prizadela je določene dele Dravske banovine.

68 Prav tam.

69 Prav tam, 39–40.

70 Prav tam, 40.

71 Prav tam, 42.

72 Prav tam.

73 Prav tam, 43.

74 Prav tam, 44.

Upoštevali so časopisje, so se s sušo soočali na območju Ribnice,⁷⁵ Škofje Loke,⁷⁶ Borovnice⁷⁷ in Rovt.⁷⁸ Na območju Ribnice od maja ni bilo dežja, junija je sicer padlo nekaj kapelj dežja, ki pa niso prinesle olajšanja.⁷⁹ Za območje Škofje Loke je bila suša nekaj nenavadnega glede na hribovito območje in bližino Alp: »Sicer od vsepovsod poročajo o veliki suši, toda povsod so še deležni kake večje ali manjše plohe, pri nas pa še te noče biti. Vse se zlije tik pred škofjeloško okolico.«⁸⁰ Kmetje so bili zaskrbljeni za fižol, krompir in otavo. V stiski so se obračali k Bogu in romali k cerkvi Marijinega oznanjenja v Crngrob.⁸¹ K božji pomoči so se zatekali tudi v Rovtah. Dne 7. julija je potekala procesija za dež k cerkvi Marijinega vnebovzvetja v Smrečju.⁸²

Suša ni prizanesla niti letu 1931. Prizadela je predvsem Belo krajino (črno-meljski in metliški srez), posledice suše pa sta v veliki meri občutila tudi kočevski in novomeški srez⁸³ ter deli ptujskega sreza.⁸⁴

Suša je bila v letu 1931 vsedržavni problem. V mnogih predelih Kraljevine Jugoslavije (zlasti na Savskem, Primorskem, v Zetski banovini) so prebivalci trpeli zaradi pomanjkanja živil in živina zaradi pomanjkanja krme. Minister za poljedelstvo je opozoril na veliko pomanjkanje zaradi suše in pozval državljane k pomoči glede na materialne možnosti.⁸⁵ Osrednja vlada se je zavedala nujnosti pomoči najbolj prizadetim krajem, a v okviru razpoložljivih sredstev. V okviru vsedržavne pomožne akcije je Dravska banovina prejela 50 nakaznic za brezplačen prevoz hrane.⁸⁶

V začetku leta 1932 je bila pomožna akcija za pomoč krajem, ki jih je prizadela suša, prenesena v pristojnost ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje.⁸⁷

Neodvisno od pomoči osrednje vlade je centralni odbor Rdečega križa Kraljevine Jugoslavije pozval prebivalstvo, naj prispeva pomoč pasivnim krajem v obliki denarja ali pridelkov.⁸⁸ Ban Dravske banovine Drago Marušič je omenjeni poziv dopolnil s priporočilom o zbiranju samo denarne pomoči, saj so naturalne

75 *Slovenec*, 22. 6. 1930, 3, Suša in strela.

76 *Slovenec*, 9. 7. 1930, 5, Škofja Loka.

77 Prav tam.

78 *Slovenec*, 10. 7. 1930, 3, Gozdni požar.

79 *Slovenec*, 22. 6. 1930, 3, Suša in strela.

80 *Slovenec*, 9. 7. 1930, 5, Škofja Loka.

81 Prav tam.

82 *Slovenec*, 10. 7. 1930, 3, Gozdni požar.

83 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši, nabiralna akcija rdečega križa, 6. 11. 1931.

84 SI AS 77, 2. redno zasedanje banskega sveta 1932, Stenografski zapisnik 5. seje z dne 12. 2. 1932.

85 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši, nabiralna akcija rdečega križa, 10. 10. 1931.

86 SI AS 77, 2. redno zasedanje banskega sveta 1932, Stenografski zapisniki, stenografski zapisnik 5. seje 2. zasedanja banskega sveta v Ljubljani dne 12. 2. 1932.

87 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši – nabiralna akcija rdečega križa, 23. 1. 1932.

88 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši, nabiralna akcija rdečega križa, 8. 10. 1931.

dajatve pokvarljive, kar bi povečalo stroške.⁸⁹ Dejansko so posamezni kraji prispevali svojo pomoč tudi v poljskih pridelkih, kar bomo videli v nadaljevanju.

Suša je torej dodatno osiromašila kraje, ki so bili že tako prizadeti zaradi gospodarske krize. V Dravski banovini je bila organizirana nabiralna akcija za pomoč pasivnim krajem, ki jo je s sodelovanjem banske uprave vodil ljubljanski oblastni odbor Rdečega križa s svojimi krajevnimi odbori.⁹⁰

Za blažitev stiske je ban Drago Marušič z okrožnico z dne 24. septembra 1931 pozval vsa sreska in mestna načelstva k pomoči krajem, ki jih je prizadela suša.⁹¹ Pomoč je potekala, kot rečeno, v obliki pomožne akcije. Oblastni odbor Rdečega križa Dravske banovine je oblikoval poseben akcijski odbor za zbiranje prispevkov. Sreski načelniki so s posebnim dopisom pozvali posamezna županstva, naj oblikujejo v občinah krajevene pomožne odbore, ki so jih vodili župani posameznih občin. Člani odborov so bili predstavniki Cerkve, šole, kulturnih, športnih in vzgojnih organizacij ter ugledni in vplivni občani.⁹² Tako oblikovani krajevni pomožni odbori so na lokalnem nivoju poskrbeli za zbiranje sredstev in tedensko poročali sreskim načelnikom o zbranih sredstvih. Prostovoljni prispevki so se nakazovali po položnici, ki je bila označena z rdečim križem. Sredstva so glede na svoje zmožnosti prispevale tudi občine iz občinskih blagajn.⁹³

V nadaljevanju pogledjmo primera zbiranja sredstev v lokalnih skupnostih. Poglavlje obravnavam na primeru sreskega načelstva Radovljica.

Župan občine Ovsise je konec leta 1931 v dopisu sreskemu načelstvu v Radovljici poročal o pomoči krajem, prizadetim zaradi suše.⁹⁴ Pomoči niso predstavljala le denarna sredstva, ampak tudi pol vagona živil, in sicer fižola, krompirja, nekaj kilogramov slanine ter nekaj korenja in repe. Vsa pomoč v pridelkih je bila pripeljana Rdečemu križu v Črnomlju, zbrani denar (200,00 din) pa nakazan po položnici.⁹⁵

Župan občine Koroška Bela je v začetku leta 1932 poročal sreskemu načelniku v Radovljici o akciji tamkajšnjega pomožnega odbora, ki je pobiral »milo-dare« od hiše do hiše. Zbral je 486,00 din. Omenjen znesek je županstvo nakazalo oblastnemu odboru Rdečega križa v Ljubljani.⁹⁶ Ljubljanski oblastni odbor Rdečega križa se je za vsa nakazana sredstva zahvalil.⁹⁷

89 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši- nabiralna akcija rdečega križa, 24. 9. 1931.

90 Prav tam.

91 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši, nabiralna akcija rdečega križa, 6. 11. 1931.

92 SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem po suši, nabiralna akcija rdečega križa, 8. 10. 1931.

93 Prav tam.

94 SI AS 137, t. e. 847, Dokument št. 918, 22. 12. 1931.

95 Prav tam.

96 SI AS 137, t. e. 847, Dokument št. 74, 9. 1. 1932.

97 SI AS 137, t. e. 847, Dokument št. 139, 28. 1. 1932.

Zanimivo je, da občina Koroška Bela sprva ni bila aktivna v pomožni akciji. Dne 7. novembra 1931 je sreski načelnik pozval županstvo, naj do 13. novembra pošlje poročilo o delu krajevnega pomožnega odbora.⁹⁸ Župan občine Ivan Erlih je v odgovoru sreskemu načelniku le-tega spomnil na poročilo z dne 26. oktobra 1931, v katerem je poudaril, da v tistem trenutku pomožni odbor ne bi imel uspeha.⁹⁹ V občini je bila namreč velika brezposelnost, pričakovati pa je bilo še večje odpuščanje delavcev v tovarni Kranjske industrijske družbe. Prav tako so v občino prihajali berači in brezposelni delavci od drugod. Vsem omenjenim so prebivalci občine pomagali s hrano in prenočišči. Občina je imela tudi precejšnje število domačih občinskih revežev.¹⁰⁰

Opisano zbiranje pomoči za kraje, ki jih je prizadela suša, je banska uprava Dravske banovine sicer spodbudila, določila smernice delovanja, a je že v začetku novembra 1931 ugotavljala, da akcija zbiranja sredstev ne poteka zadovoljivo.¹⁰¹ V akcijo se namreč v veliki meri niso vključili kraji, ki jih suša ni prizadela, prav tako pa niso bili prizadeti zaradi drugih naravnih nesreč. Banska uprava je pogrešala tudi pomoč mest in trgov. Izpostavila pa je mesto Kočevje, ki je zbralo sredstva, čeprav je kočevski srez tudi sam občutil posledice suše.¹⁰²

Sreski načelnik radovljiskega sreza Vidmar je v srezu ugotavljal podobno situacijo kot banska uprava. Nekatere občine so proti pričakovanju zbrale zadovoljive zneske, nekatere pa se pozivu za pomoč niso niti odzvale. Sreski načelnik jih je pozval k udeležbi v pomožni akciji¹⁰³ in s pozivi opozarjal županstva, naj mu redno pošiljajo poročila o poteku nabiralne akcije. Primer občine, ki ni redno pošiljala poročil, je bila tudi že omenjena občina Ovsišje. Sreski načelnik namreč od župana ni prejel poročila o poteku pomožne akcije, zato ga je pozval, naj do 13. novembra 1931 poroča o uspehih tamkajšnjega krajevnega pomožnega odbora.¹⁰⁴

Posamezne občine sreza so sreskemu načelstvu jasno izrazile nezmožnost zbiranja sredstev v okviru pomožne akcije¹⁰⁵ oziroma so zbrale tisto malo sredstev, ki so jih zmogle. Vzemimo primer občine Predtrg, ki ji je uspelo v oktobru 1931 zbrati le 67,00 din in 50 para.¹⁰⁶ Prebivalstvo občine sta predstavljala dva sloja, in sicer mali kmetje in delavci, ki so bili v času gospodarske krize večinoma brez

98 SI AS 137, t. e. 847, Sresko načelstvo v Radovljici, 7. 11. 1931.

99 SI AS 137, t. e. 847, Sreski načelnik, 11. 11. 1931.

100 SI AS 137, t. e. 847, Sreski načelnik, 26. 10. 1931.

101 SI AS 137, t. e. 847, Kraljevska banska uprava dravske banovine, 6. 11. 1931.

102 Prav tam.

103 SI AS 137, t. e. 847, Sresko načelstvo v Radovljici, 16. 11. 1931.

104 SI AS 137, t. e. 847, Sresko načelstvo v Radovljici, 7. 11. 1931.

105 SI AS 137, t. e. 847, Dokument št. 1426, 12. 11. 1931.

106 SI AS 137, t. e. 847, Sresko načelstvo Radovljica, 20. 10. 1931.

sredstev. Občino pa je v tem letu prizadela ne samo suša, ampak tudi slana.¹⁰⁷ V podobni stiski se je nahajala tudi občina Bohinjska Bistrica, ki jo je gospodarska kriza še posebej prizadela. Vir dohodka je bil predvsem izvoz lesa in drv. Lesna industrija je v času gospodarske krize zastala, kar je povzročilo brezposelnost in stisko mnogih družin. Kmečko prebivalstvo je prav tako doživljalo stisko zaradi padanja cen pridelkom in živini. Kljub opisanemu je občina iz občinske blagajne nakazala 150,00 din kot pomoč krajem, ki jih je prizadela suša.¹⁰⁸

Trenutki stisk so tudi trenutki zamer. Župan občine Leše je sresko načelstvo spomnil na stisko, ki jo je junija 1929 doživljalo prebivalstvo občine, ko je toča uničila poljski pridelek. Kljub prošnjam niso prejeli solidarnostne pomoči.¹⁰⁹ V občini je bil sicer ustanovljen pomožni odbor, a je župan izrazil jasen dvom o uspehu pomožne akcije.¹¹⁰

Problematika suše in z njo povezanih posledic v banovini pa je bila seveda tudi predmet razprav banskega sveta Dravske banovine. Banski svetniki so izpostavljali nujnost pomoči prizadetim delom banovine, in sicer črnomeljskemu, metliškemu in novomeškemu srezu ter delu kočevskega in ptujskega sreza.¹¹¹

Banski svetnik Martin Bajuk, sicer predstavnik sreza Metlika, je opozarjal na težke razmere v Beli krajini zaradi suše. Navedel je podatek, da ni bilo dežja od 15. aprila do 23. oktobra 1931. Pridelka praktično ni bilo in s tem ne semen, prebivalcem je grozila lakota, hrane za živino prav tako ni bilo, zato so povečini živino zaklali, rastlinstvo se je v glavnem posušilo. Zaradi povedanega, naj bi imela banska uprava do takih območij posebno razumevanje; »*drugi kraji pa naj bi prizanesli [s prošnjami]. Vem, da smo vsi potrebni, vendar pa kdor lažje potrpi, naj potrpi za nekaj časa in naj se da v prvi vrsti tistim, katerim je suša vse uničila*«. ¹¹² BANSKO upravo je pozval k pomoči pri nakupu nujnih življenjskih potrebščin in pri prodaji živine ter nakupu nove plemenske živine.¹¹³

Suša je bila povod za izpostavitve tudi drugih problemov, s katerimi se je soočal metliški srez. V prvi vrsti je bila izgradnja vodovoda. V času suše so ljudje odhajali po vodo do štiri ure oddaljene Kolpe: »*[C]elo noč vozijo vodo za svoje potrebe*«. ¹¹⁴

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ SI AS 137, t. e. 847, Županstvo občine Boh. Bistrica, 18. 10. 1931.

¹⁰⁹ SI AS 137, t. e. 847, Pomoč pasivnim krajem, 8. 10. 1931.

¹¹⁰ Prav tam.

¹¹¹ SI AS 77, 2. redno zasedanje banskega sveta 1932, Stenografski zapisnik 5. seje 2. zasedanja banskega sveta v Ljubljani dne 12. 2. 1932.

¹¹² SI AS 77, t. e. 2, Stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja banskega sveta 1932, Zapisnik 1. seje z dne 8. 2. 1932.

¹¹³ SI AS 77, t. e. 4, Stenografski zapisnik 3. rednega zasedanja banskega sveta 1933, Zapisnik 2. seje z dne 23. 2. 1933, poročilo člana banskega sveta Bajuk Martina.

¹¹⁴ Prav tam.

Banski svetnik Evgen Lovšin, predstavnik črnomeljskega sreza, je podprl Bajukove izjave in opozoril na nujnost izgradnje vodnjakov zaradi ponavljajočih se suš, številnih požarov in pomanjkanja čiste pitne vode, posledica česar so bile kužne bolezni pri ljudeh in živini. Po njegovih navedbah je bilo v črnomeljskem srezu deset občin, ki so vseskozi opozarjale na potrebo po izgradnji vodnjakov.¹¹⁵ Suša je pustila posledice tudi v živinoreji. Srez je potreboval najmanj enajst plemenskih bikov, nekaj ovnov, šest prašičev, seveda pa tudi potrebno krmo za živino. Živinorejci so potrebovali vsaj nekaj vagonov brezplačnega sena.¹¹⁶

Suša je v srezu uničila polovico pridelka, zato je Lovšin pozval bansko upravo k pomoči pri nakupu semenskega krompirja. Po zbranih podatkih sreskega načelstva bi srez potreboval najmanj šest vagonov krompirja.¹¹⁷

Območje, ki je bilo spričo podnebnih razmer izpostavljeno pogostim sušam, je bil tudi dolnjelendavski srez v Prekmurju. Bil je izključno kmetijski srez in odvisen samo od pridelkov in živinoreje. V letu 1932 ga je ponovno prizadela suša. Srez je preživel zimo 1932/33 z nakupom 100 vagonov sena na Hrvaškem, kar pa ni zadostovalo, tako da je mnogo živine poginilo.¹¹⁸ Spomladi je ostalo neobdelanih 100 oralov zemlje, saj kmetje niso imeli ne živine za obdelovanje zemlje niti krompirja, da bi ga posadili, in tudi ne denarja, da bi ga kupili.¹¹⁹ Od banske uprave je srez pričakoval pomoč predvsem na področju živinoreje, in sicer v prvi vrsti v povzdignitvi travništva. Srez je bil namreč v veliki meri odvisen od nakupa sena, kar je bilo povezano z visokimi stroški.¹²⁰

Tudi sicer so banovinski svetniki v razpravah opozarjali na revščino krajev v Beli krajini, na Dolenjskem, v Halozah in v Prekmurju, kjer so prebivalci pogosto trpeli lakoto in zaradi suše v letu 1931 ostali brez semen za spomladansko setev v letu 1932.¹²¹ Banovina je na tovrstna opozorila odgovorila z najetjem kredita za nakup več vagonov semen, ki so jih kmetje dobili tretjino brezplačno, ostalo pa so jeseni vrnili v naravi.¹²² Poleg manjše denarne pomoči je banovina poslala v okraje, ki so se spopadali s hudo revščino in pomanjkanjem, 50 vagonov koruze za prehrano. Za pravično razdelitev različnih oblik pomoči so poleg osrednjega pomožnega odbora skrbeli tudi okrajni pomožni odbori.¹²³

115 SI AS 77, t. e. 2, Stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja banskega sveta 1932, Zapisnik 1. seje z dne 8. 2. 1932.

116 SI AS 77, t. e. 4, Stenografski zapisnik 3. rednega zasedanja banskega sveta 1933, Zapisnik 2. seje, 23. 2. 1933, Stanje in potrebe sreza Črnomelj.

117 Prav tam.

118 SI AS 77, t. e. 4, Stenografski zapisnik 3. rednega zasedanja banskega sveta 1933, Zapisnik 2. seje, 23. 2. 1933, Erjavec Mihael, predstavnik dolnjelendavskega sreza v Prekmurju.

119 Prav tam.

120 Prav tam.

121 Stiplovšek, *Banski svet*, 128.

122 Prav tam.

123 Prav tam.

Gospodarska kriza je sicer zniževala banovinski proračun, a si je banovinska uprava po načelih varčnosti in socialne pravičnosti prizadevala reševati posledice gospodarske krize. Posebno skrb je posvetila kmetijstvu, ki mu je pomagala preko pospeševalne službe in s podporami vsem panogam, za reševanje nujnih potreb kmečkega prebivalstva pa je bil pri banski upravi ustanovljen kmetijsko-socialni referat.¹²⁴

Prehod v obdobje gospodarskega okrevanja in konjunktore sredi tridesetih let je pomenil prelomnico v prizadevanjih za povečanje banovinskih financ. Na ugoden gospodarski razvoj so vplivali ukrepi Stojadinovičeve vlade, zlasti začetek razdolževanja kmetov jeseni 1936, ki je bilo zlasti pereče v Sloveniji, postopno odprtje poceni posojil, državni prevzem nekaterih obveznosti denarnih zavodov za obnovo njihovega normalnega poslovanja in oživitev izvoza.¹²⁵ Finančno okrevanje Dravske banovine je imelo tudi politično ozadje, saj je imela nekdanja SLS v režimu Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) velik vpliv, kar se je pokazalo tudi pri potrjevanju banovinskega proračuna. Že v proračunskem letu 1936/37 je minister za finance sicer upošteval predlog banskega proračuna in ni prišlo do zniževanja, ni pa bila Dravska banovina deležna tudi državne dotacije. To pomeni, da je morala banovina vsa sredstva za banovinske potrebe zbrati sama z lastnimi davčnimi viri ter z dohodki svojih podjetij in zavodov.¹²⁶

SUŠA V LETU 1938

Od srede 30. let je Dravska banovina iz svojega proračuna in drugih virov veliko lažje izpolnjevala svoje naloge zaradi povečanih financ. Dosežke banske uprave je ban Marko Natlačen predstavil ob obravnavi banovinskega proračuna za leto 1939/40.¹²⁷

Banska uprava je okrepila skrb za kmetijstvo kot glavno gospodarsko panogo. Ban Natlačen je izhajal s stališča, da je dvig kmetijstva možen predvsem s čim popolnejšo strokovno izobrazbo in ustanavljanjem zadrug. Banovina je tako večino sredstev namenila uresničevanju teh dveh ciljev, pri čemer so se zmanjševale individualne podpore kmetom.¹²⁸

Za dvig poljedelstva je banovina razdelila okoli osem ton in pol semenskih žit in krompirja. Za dvig živinoreje je bilo pomembno povečanje živinorejskih selekcijskih organizacij kar za tretjino.¹²⁹

¹²⁴ Prav tam, 101.

¹²⁵ Prav tam, 276.

¹²⁶ Prav tam.

¹²⁷ Stiplovšek, *Banski svet*, 283.

¹²⁸ Prav tam, 285.

¹²⁹ Prav tam.

Okrevanje kmetijstva je bilo na preizkušnji ob naravnih nesrečah, kot je to bila suša v letu 1938. Banovina je v okviru zmožnosti nudila pomoč krajem, ki so začasno postali pasivni zaradi suše oziroma drugih naravnih nesreč. Država je nudila pomoč v okviru razpoložljivih posojil. Na primer v letu 1938/39 je banovina prispevala 2.150.000,00 din, država pa 3.250.000,00 din, 50 brezplačnih vozovnic za prevoz hrane in 300 vozovnic po 1.500,00 din.¹³⁰

Razsežnosti posledic suše so bile najbolj vidne v poročilih, ki so jih predsedniki občin posredovali sreskim načelstvom. V letu 1938 je poletna suša prizadela predvsem tri srece, in sicer novomeški, krški in črnomeljski. V veliki meri je uničila poljske pridelke, predvsem pa krmo za živino. Da bi se v omenjenih srezih vprašanje prehrane živine rešilo še pred zimo, so sreski načelniki po navodilih kmetijskega oddelka banske uprave pripravili poročila o posledicah suše. Podatki v poročilih so morali biti realni in preverjeni na terenu.¹³¹ Slednje so preverjali kmetijski referenti posameznih srezov.¹³²

Novomeški srez je obsegal 22 občin, ki so skupaj nujno potrebovale 20 vagonov po deset ton živinske krme. Kmetje niso imeli sredstev za plačilo sena, zato so prosili za dobavo otrobov ali več vagonov živinske soli.¹³³

Sreski načelnik je kmetijskemu oddelku banske uprave poleg skupnega poročila posredoval poročilo predsednika občine Št. Peter pri Novem mestu kot dokaz stanja na terenu. Poročilo omenjene občine navajamo kot primer soočanja s posledicami suše.

Predsednik občine Št. Peter pri Novem mestu je 11. novembra 1938 poročal sreskemu načelstvu v Novem mestu o pomanjkanju krme za živino zaradi suše.¹³⁴ Zlasti naj bi primanjkovalo svinjske krme. Opozoril je na izredno slabo letino, ki je mnoge posestnike prisilila v nakup živil, ki so jih sicer v normalnih okoliščinah pridelali sami. Izdatki za živila so kmetom preprečevali nakup krme za živino, zato so mnogi živino prodali.¹³⁵ Predsednik občine je v dopisu sreskemu načelstvu navedel količino živinske krme, ki naj bi jo občina potrebovala za pokritje izgube zaradi suše. Ocenil je, da bi občina potrebovala najmanj dva vagona, to je 2000 kg.¹³⁶ Omenjeno količino živinske krme naj bi občina prejela brezplačno, saj ni imela sredstev. Predsednik občine je ponudil le eventualno delno plačilo prevoznih stroškov.¹³⁷

130 Dobaja, Socialna in zdravstvena problematika, 148.

131 SI AS 69, t. e. 32, Poročilo.

132 SI AS 69, t. e. 32, Sresko načelstvo v Krškem, 30. 8. 1938.

133 SI AS 69, t. e. 32, Prehrana živine v od suše prizadetih krajih I. 1938.

134 SI AS 69, t. e. 32, Živinska krma – potreba za tukajšnjo občino, 11. 11. 1938.

135 Prav tam.

136 Prav tam.

137 Prav tam.

Območje občine Št. Peter je bilo tudi vinogradniško. Suša je imela negativne posledice zlasti za male in revne posestnike, ki so bili v glavnem vezani na vinogradništvo. Letina je bila tudi na področju vinogradništva slaba, tako da posestniki niso mogli prodajati vina. Izpad zaslужka je povzročil problem pri plačevanju davkov in sploh pri kritju nujnih življenjskih potreb.¹³⁸

Sreski načelnik krškega sreza je za podkrepitev skupnega poročila o posledicah suše v posameznih občinah sreza kmetijskemu oddelku banske uprave posredoval podrobno poročilo o stanju v občini Bučka.¹³⁹ V občini od januarja do sredine avgusta praktično ni bilo dežja. Posledično so bili poljski pridelki pičli, primanjkovalo je sena, otave, detelje praktično ni bilo nič, primanjkovalo je svinjske krme.¹⁴⁰ Obstajala je nevarnost pomanjkanje hrane za prebivalstvo, saj je ajda vzknila šele konec avgusta, koruza je zastala v rasti, fižola ni bilo niti za seme, sadja prav tako ne, zemlja je bila do metra in pol globoko razpokana. V vinogradih je bila spomladi pozeba, cvetelo je v hladnem in vlažnem mesecu juniju, deževna jesen pa je grozdje dokončno uničila.¹⁴¹

Opisane razmere so spodbudile kmetovalce občine Bučka k pozivu banske uprave za pomoč v obliki nakupa sena in koruze po znižani ceni ali denarno pomoč.¹⁴²

Srez Črnomelj (Bela krajina) je obsegal enajst občin, ki jih je prizadela suša.¹⁴³ Obrodili so le zgodnji pridelki, to sta žito in prva košnja detelj in trav. Celoten kasnejši pridelek, kot so koruza, krompir in fižol, je predstavljal le tretjino običajnega pridelka. Otava in poletna paša sta popolnoma izpadli. Že tako revno prebivalstvo občin si ni moglo obetati dohodka niti od sadja, saj je spomladanska pozeba uničila vso cvetje.¹⁴⁴

Na podlagi zbranih podatkov posameznih občin je sreski načelnik oblikoval poročilo kmetijskemu oddelku banske uprave, v katerem je navedel obseg pomoči, ki so jo posamezne občine pričakovale od banske uprave. Občine so skupno potrebovale 6000 g koruze, 13.000 g sena, 300 g otrobov in 100 g rdeče soli.¹⁴⁵

Sreski načelnik črnomeljskega sreza pa ni bil edini, ki je banski upravi predstavil razsežnosti posledic suše. Dekan Pavlin Bitnar, sicer banski svetnik, se je z dopisom obrnil direktno na bana.¹⁴⁶ Svojo odločitev je argumentiral s sledečimi

138 Prav tam.

139 SI AS 69, t. e. 32, Sresko načelstvo v Krškem, 30. 8. 1938.

140 SI AS 69, t. e. 32, Uprava občine Bučka, 23. 8. 1938.

141 SI AS 69, t. e. 32, Uprava občine Bučka, 23. 8. 1938 in Sresko načelstvo v Krškem, 30. 8. 1938.

142 SI AS 69, t. e. 32, Uprava občine Bučka, 23. 8. 1938.

143 SI AS 69, t. e. 32, Prehrana od suše prizadetih krajev, 24. 8. 1938.

144 Prav tam.

145 Prav tam.

146 SI AS 69, t. e. 32, Črnomelj, 9. 8. 1938.

besedami: »*To akcijo bi pravzaprav moral voditi tukajšni gospod sreski načelnik! Toda imamo malo zvez z njim oziroma ima on zveze z drugimi pa ne z nami. O tukajšnih razmerah bi se z Vami, gospod ban, rad bolj obširno pogovoril.*«¹⁴⁷

Dekan Bitnar je kot poznavalec dejanskih razmer v posameznih občinah opozoril na nepovezanost sreskega načelstva s terenom in na navskrižja interesov v srezu, ki so se razkrila ob naravni nesreči.

Dekan Bitnar je predlagal rešitev, ki bi predstavljala začetek reševanja posledic suše v smislu pričetka akcije za prehrano prebivalstva Bele krajine in preskrbo krme za živali. V tem smislu je predlagal, naj banska uprava skliče sestanek vseh županov črnomeljskega sreza in predstavnikov okrajnih kmečkih zvez. Za konstruktiven potek sestanka bi župani prinesli s seboj sezname potrebne količine krme.¹⁴⁸

V kolikšni meri je banska uprava prispevala k odpravljanju posledic suše v srezih, iz arhivskih virov ni razvidno. Razviden pa je namig banske uprave, naj ne bodo pričakovanja srezov prevelika, »ker ni mnogo izgledov, da bi banska uprava mogla večje vsote denarja dobiti za to akcijo.«¹⁴⁹

Ministrstvo za kmetijstvo je bansko upravo z dopisom opozorilo, da akcija za prehrano prebivalstva ne sodi v delokrog kmetijskega oddelka.¹⁵⁰ V pristojnosti slednjega je bila le pomoč glede prehrane živine. V tem okviru je ministrstvo zahtevalo, naj banska uprava preveri zahteve posameznih občin po krmi za živino.¹⁵¹ Ministrstvo za kmetijstvo si je na ta način prizadevalo preprečiti zlorabe in financirati pomoč tistim srezom oziroma občinam, ki so jo dejansko potrebovale.

ZAKLJUČEK

V obravnavanem obdobju so v Sloveniji prevladoval male kmetije, saj 60 % kmetij ni preseglo pet hektarjev površine.¹⁵² Usmerjene so bile predvsem v proizvodnjo za lastno porabo, prodajale pa so predvsem za zadovoljitev najnujnejših potreb po denarju. Glavnino denarnih prejemkov so kmetje dobili s prodajo živine, v vinorodnih predelih s prodajo vina in v gozdnih pokrajinah tudi lesa.¹⁵³

Pojav naravnih ujm je kmetom povzročil škodo. Prispevek obravnava sušo, nenapovedljiv naravni pojav, ki je tudi v obravnavanem obdobju povzročil škodo kmetijstvu. Njene posledice so kmetje v veliki meri blažili z lastno iznajdljivostjo

¹⁴⁷ Prav tam.

¹⁴⁸ Prav tam.

¹⁴⁹ SI AS 69, t. e. 32, Poročilo.

¹⁵⁰ SI AS 69, t. e. 32, Dopis Ministerstva za kmetijstvo, 24. 10. 1938.

¹⁵¹ Prav tam.

¹⁵² Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, 76.

¹⁵³ Prav tam, 80.

in samopomočjo. Pri tem so jim bili v pomoč nasveti strokovnjakov o alternativnih metodah za prehrano živine, saj je suša povzročila predvsem pomanjkanje živin-ske krme.

Seveda ni moč negirati pomoči banske uprave. Z banovinskimi prispevki je bilo do konca tridesetih let 20. stoletja v Sloveniji zgrajenih 480 silosov.¹⁵⁴ Ti so bili zlasti pomembni v krajih, ki so bili izpostavljeni suši, saj se je lahko v njih prihranilo mnogo več krme za zimo.

V obdobju med obema vojnama so posledice suše reševali parcialno in glede na potrebe posameznih območij, ki jih je prizadela suša, pri čemer prizadeta območja niso bila povsem zadovoljna s sistemom razdeljevanja pomoči in so pričakovala več. Državno in banovinsko pomoč je treba razumeti v kontekstu obdobja med obema vojnama, ko so bila proračunska rezervna sredstva omejena povečini na osnovne izdatke, medtem ko so bili nepredvideni dogodki upoštevani v manjši meri. Povedano ne pomeni odsotnost državne in banovinske pomoči, ampak le večji poudarek na samoodgovornosti, zlasti v primerih, ko je bila suša lokalno omejena.

V strokovnem smislu je bilo v obravnavanem obdobju delovanje v primeru suše v veliki meri kurativno. Danes vemo, da je posledice suše moč ublažiti s smotrnim načrtovanjem in boljšim poznavanjem pojava. Tega preventivnega momenta v obdobju med obema vojnama še ni bilo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije:

SI AS 69, Kraljevska banska uprava Dravske banovine – kmetijski oddelek (III), odsek za kmetijstvo in živinorejo.

SI AS 77, Banski svet Dravske banovine.

SI AS 134, Okrajno glavarstvo Logatec.

SI AS 137, Okrajno glavarstvo Radovljica.

ČASOPISNI VIRI

Kmetovalec, 1921.

Slovenski gospodar, 1908–1921.

Slovenec, 1930.

¹⁵⁴ Kmetijski oddelek banske uprave, Naša kmečka zemlja, 330.

LITERATURA

- Belle, I. Listje drevja kot krma za živino. *Kmetovalec*, 38, št. 17 (1921): 163.
- Dobaja, Dunja. Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti in Dravske banovine. V: *Marko Natlačen (1886–1942): v zgodovinskem dogajanju*, ur. Zdenko Čepič. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, 139–55.
- Jovan, Janko. Glavne produktivne sile v gospodarstvu Slovenije. V: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. Josip Mal. Ljubljana: Leonova družba v Ljubljani, 1928, 483–536.
- Kmetijski oddelek banske uprave. Naša kmečka zemlja in gospodarske razmere. V: *Spominski zbornik Slovenije*, ur. Jože Lavrič, Josip Mal in France Stele. Ljubljana: Jubilej, 1939, 327–43.
- Lazarevič, Žarko. *Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2022.
- Lazarevič, Žarko. *Kmečki dolgovi na Slovenskem: socialno-ekonomski vidiki zadolženosti slovenskih kmetov 1848–1948*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994.
- Natek, Karel. O problematiki suše v Sloveniji. *Geografski vestnik*, 56 (1984): 83–88.
- Natlačen, Marko. Oblastne samouprave v Sloveniji. V: *Slovenci v desetletju 1918–1928*, ur. Josip Mal. Ljubljana: Leonova družba v Ljubljani, 1928, 339–57.
- Perovšek, Jurij. Spremembe v slovenski politiki. Katoliški tabor. V: *Slovenska novejša zgodovina. Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992*, ur. Jasna Fischer idr. Ljubljana: Mladinska knjiga: Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, 226–28.
- Perovšek, Jurij. Pium desiderium dr. Vekoslava Kukavca leta 1924. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 54, št. 2 (2014): 79–100.
- Perovšek, Jurij. Organizacijsko-politična slika liberalnega tabora v letih 1891–1941. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 57, št. 1 (2017): 49–83.
- Prijatelj, C. Živinorejci, varčujte s krmo!. *Kmetovalec*, 38, št. 18 (1921): 172.
- Reya, Oskar. Padavine na Slovenskem v dobi 1919–1939. *Geografski vestnik*, 16, št. 1–4 (1940): 25–40.
- Stiplovšek, Miroslav. *Banski svet Dravske banovine 1930–1935*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete, 2006.
- Zupan, Guido, ur. *Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine v Ljubljani, 1937.
- Žontar, Jože. Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941. *Arhivi*, 26, št. 1 (2003): 133–38.

SPLETNI VIRI

Brenčič, Mihael. Kaj je suša. V: *Mišičev vodarski dan: zbornik referatov 2017*. Maribor: Vodnogospodarski biro, 2017, 27–36. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/321678998_Kaj_je_susa#fullTextFileContent. Pridobljeno 3. 1. 2025.

Pucelj, Ivan (1877–1945) – Slovenska biografija. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi473263/>. Pridobljeno 20. 12. 2024.